

УДК 330.341.1: 332.1(477)

Луцків О.М., к.е.н.,с.н.с.

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» (м. Львів)

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В статті досліджено тенденції та виявлено особливості інноваційного розвитку регіонів України. Зокрема, проаналізовано рівень їх інноваційної активності, фінансового забезпечення інноваційної діяльності, розподілу обсягів реалізованої інноваційної продукції, динаміки експорту інноваційної продукції. Виділено основні проблеми інноваційного розвитку та запропоновано перспективні напрями і шляхи їх вирішення.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, фінансові ресурси, конкурентоспроможність.

Lutskiv O.

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS: TRENDS, PROBLEMS AND PROSPECTS

In the article the trends and found features of innovative development of Ukrainian regions are presented. In particular, it is analyzed their level of innovation activity, financial support of innovative activity, the distribution volume of sales of innovative products, exports of innovative production. The main problem of innovation are determined and their solutions are proposed.

Key words: innovation, innovative activity, innovation development, financial resources, competitiveness.

Луцків Е.Н.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ: ТЕНДЕНЦИИ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье исследованы тенденции и выявлены особенности инновационного развития регионов Украины. В частности, проанализирован уровень их инновационной активности, финансового обеспечения инновационной деятельности, распределения объемов реализованной инновационной продукции, динамики экспорта инновационной продукции. Выделены основные проблемы инновационного развития и предложены перспективные направления и пути их решения.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационное развитие, финансовые ресурсы, конкурентоспособность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В ринкових умовах господарювання інноваційний вектор стає іманентною якістю економічного розвитку національної економіки. На макроекономічному рівні спостерігається процес переходу від мобілізаційного (ресурсного) типу економічного розвитку до інноваційного. Формується нова інноваційна модель розвитку, яка є наслідком переходу до домінування в економіці таких елементів, як: інформаційні і комунікаційні технології, зовнішній і внутрішній трансферт інновацій, ринок інновацій та високих технологій. Основою економічного розвитку України є активізація інноваційних процесів в регіонах. У свою чергу інноваційна діяльність на рівні регіону залежить від особливостей формування регіональної інноваційної політики, визначення пріоритетів інноваційного розвитку, розробки інноваційних програм і проектів. На жаль, основною невирішеною проблемою сьогодення і надалі залишається дуже низький рівень інноваційної активності українських регіонів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання інноваційного розвитку та проблеми управління інноваційними процесами знайшли своє відображення у працях як вітчизняних так і зарубіжних вчених. Серед зарубіжних вчених дослідженню інноваційних процесів присвячено праці: Й. Шумпетера, Г. Менша, П. Друкера, Б. Твісса, Б. Санто, В. Хартмана, Р. Солоу, Є. Тоффлера та інших. Великий інтерес викликає дослідження даних питань і серед українських вчених. Зокрема, цим питанням присвячені праці: С. Білої, В. Бабица, Ю. Бажала, В. Беседіна, В. Воротіна, А. Гальчинського, В. Гейця, І. Лукінова, В. Мартиненка, Л.І. Федулової та інших. Однак, не зважаючи на те, що в економічній літературі глибоко і багатосторонньо досліджуються питання активізації процесів інноваційного розвитку, формування і використання науково-технічного і інноваційного потенціалів, визначення соціально-економічної ефективності нововведень, разом з тим, недостатньо уваги приділяється шляхам активізації економічного розвитку територій. Нажаль в Україні на регіональному рівні так і не визначено чіткі цілі і першочергові пріоритети стимулювання інноваційної діяльності саме в пріоритетних галузях економіки, що і гальмує активізацію цих процесів на місцях.

Цілі статті – оцінка тенденцій економічного розвитку регіонів України, обґрунтування сучасних проблем та виокремлення бар'єрів інноваційного розвитку регіонів, визначення перспектив активізації інноваційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інноваційний вектор розвитку промислових підприємств є складовою частиною інноваційного розвитку економічної системи регіону та важливим аспектом відтворення виробничих відносин та розвитку наукоємних виробництв в Україні загалом. Цей шлях розвитку України хоч і задекларовано в багатьох стратегічних та програмних документах, як державного так і регіонального рівнів («Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів», Регіональні програми та проекти програм науково-технічного та інноваційного розвитку, наприклад, Волинської, Івано-Франківської та Львівської областей) однак відчутних позитивних змін в цьому напрямі так і не відбулося. Тобто незважаючи на розуміння на усіх рівнях управління важливості саме інноваційного вектору розвитку, дієвих механізмів державної чи регіональної підтримки інновацій все ще немає, а практика діяльності підприємств свідчить про низку проблем у цій сфері та низку інноваційну активність, що не сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіонів.

Основним гальмом підвищення конкурентоспроможності економіки є низький техніко-технологічний рівень її виробництва, що зумовлений значним зносом наявного устаткування. Так, в середньому по Україні ступінь зносу основних фондів невпинно зростає, а саме: із 43,7 % у 2000 р. до 83,5% у 2014 році. Особливо різко збільшилося значення цього показника у 2008 р. та 2010 р., відповідно на 8,6 в.п. та 14,9 в.п. Найгірша ситуація щодо стану основних засобів у транспорті та зв'язку. Рівень їх зносу у 2014 році становить 97,9%, проти, наприклад, 50,5% у 2000 році та 60,5% у 2006 році. Друге місце за ступенем зношеності основних засобів займає промисловість – 60,3 %, проти 48,8% у 2000 році, за нею слідує будівництво (54,4%). Найменш зношеними є основні фонди в сфері операцій з нерухомим майном (36,2%). У галузевому розрізі найкритичніша ситуація зі станом основних засобів склалася на підприємствах машинобудівної галузі, де ступінь їх зношеності становив 83,4 %, а також хімічної і нафтохімічної промисловості та виробництва коксу і продуктів нафтопереробки – 70 %. Водночас менш зношеними є основні фонди в харчовій промисловості та виробництві неметалевої мінеральної продукції. Серед регіонів України лідерами за ступенем зносу основних засобів є: Харківська (81,2 %), Кіровоградська (73,8 %), Вінницька (70,7 %) і Полтавська (70,1 %) області. У семи регіонах України знос основних засобів становив

від 60 до 70 %, а саме Донецькій, Запорізькій, Львівській, Миколаївській, Сумській, Херсонській і Черкаській областях. Від 50 до 60 % зношених основних засобів є у Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Луганській, Одеській, Рівненській, Хмельницькій і Чернігівській областях. Лише в трьох регіонах, а саме у Волинській, Тернопільській, Чернівецькій областях основні засоби зношені менше ніж на половину. Слід також зазначити, що у всіх без виключення регіонах України впродовж 2000-2014 років прослідковується стійка тенденція до збільшення ступеня зносу основних засобів [1].

Однак, не зважаючи на високий ступінь зношеності основних засобів процес їх оновлення є дуже пасивним, а в більшості галузях економіки взагалі не відбувається. Основна причина такої ситуації – відсутність фінансових ресурсів на розробку та впровадження інноваційних технологій. Ще однією з причин є довгий термін окупності коштів вкладених в нові технології, а за умови відсутності власних коштів і високих відсоткових ставок на кредитні ресурси цей процес ще більше гальмується. Значно гальмує також процес оновлення основних засобів недосконала амортизаційна політика.

Для розвитку економіки, її здатності задовольняти потреби ринку і реалізовувати стратегічні пріоритети, ключове значення має активне впровадження нових видів інноваційної продукції та наукомісткої техніки і технологій. Лише інтенсивне створення та освоєння нових технологій дозволить скоротити час розробки та впровадження у виробництво нових продуктів, а це, в свою чергу, дасть змогу швидше реагувати на запити споживачів. Нажаль ситуація в цій сфері є дуже плачевною.

Статистичні дані свідчать про те, що стан інноваційної діяльності загалом по Україні визначається як такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово-розвинутих країнах світу (наприклад, у США, Японії, Німеччині, Франції інноваційно активні підприємства становлять від 70% до 82% загальної кількості промислових підприємств). Інноваційні та науково-технічні розробки, у тому числі і пріоритетні, відіграють незначну роль у вирішенні проблеми технологічного оновлення виробництва в регіонах. Так, питома вага підприємств, які займалися інноваційною діяльністю в Україні впродовж 2005-2013 рр. зростає і коливалася в межах від 11,9% до 16,8%, однак у 2014 році рівень інноваційної активності порівняно з попереднім роком зменшується на 0,7в.п. і становить 16,1%.

Розглядаючи рівень інноваційної активності в регіональному розрізі слід зазначити, що у 2014 році вищою за середнє значення по Україні була частка інноваційно активних підприємств лише в 10 регіонах, а саме: Херсонській, Запорізькій, Івано-Франківській, Харківській, Миколаївській, Сумській, Кіровоградській, Одеській, Львівській областях та м. Києві. Впродовж 2005-2010 років безумовним лідером інноваційної активності був м. Київ. Однак починаючи з 2011 року ситуація змінюється і в Україні немає чітко вираженого лідера інноваційної активності, а м. Київ втратив свої лідерські позиції. Впродовж 2011-2013 рр. лідером інноваційної активності була Запорізька область, частка інноваційно активних підприємств становила відповідно 27,6%, 29,8% та 28,8%. У 2013 році ці позиції область розділила ще й з Миколаївською областю. Однак, у 2014 році Запорізька область втрачає лідерські позиції і поступається ними Херсонській області (24,2%) і переміщається на друге місце (22,9%). Слід відзначити, що у 2014 році порівняно з попереднім диференціація між max. і min. рівнем інноваційної активності між регіонами України дещо скорочується а саме з 4,2 рази до 4 раз.

У розрізі видів економічної діяльності слід виокремити підприємства з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (38,2%), комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (34,0%), інших транспортних

засобів (33,9%), підприємства з добування металевих руд (30,4%), підприємства з іншої діяльності щодо поводження з відходами (28,6%) та машинобудування (27,0%) [1].

У 2014 році загалом по Україні промислові підприємства витратили на інновації 7695,9 млн.грн., що у 1,24 рази менше порівняно з 2013 роком. В регіональному розрізі найбільш суттєво зменшився обсяг витрат в окупованих Донецькій та Луганській областях (відповідно у 1,8 та 10,6 рази), а також в Івано-Франківській області у 5,1 рази (в основному за рахунок зменшення іноземних інвестицій). Розглядаючи розподіл витрат на інновації серед регіонів України то слід відзначити, що 47,2 % від загального їх обсягу припадає на 4 регіони, а саме м. Київ, Вінницьку, Дніпропетровську та Харківську області. Розглядаючи розподіл витрат на інноваційну діяльність в розрізі видів економічної діяльності то слід відзначити, що лідерами є три галузі, а саме: машинобудування (29,5% загального обсягу витрат по промисловості); харчова промисловість (28,2%); хімічна промисловість (15,7%). На інші види промислової діяльності припадає 26,% від загального обсягу витрат на інноваційну діяльність у промисловості [1].

Одним із показників ефективності здійснення інноваційної діяльності є реалізація інноваційної продукції на ринку. З огляду на зниження інноваційної активності у 2014р. порівняно з попереднім зменшується і обсяг реалізованої інноваційної продукції, а саме з 35891,6 млн.грн. до 25669 млн.грн., або на 28,5%. Зменшення обсягів реалізованої інноваційної продукції характерне для більшості регіонів України, за виключенням Вінницької, Івано-Франківської, Рівненської, Сумської, Херсонської та Чернігівської областей. Серед регіонів України найбільший вклад в обсяги реалізованої продукції внесла Полтавська область на неї припадає 25,4% загального її обсягу по Україні.

Значна частка виготовленої інноваційної продукції йде на експорт. Однак, у 2014 році порівняно з попереднім частка імпортованої продукції зменшилась з 44,8% до 29,2% загального обсягу реалізованої інноваційної продукції. Лідерами-експортерами інноваційної продукції в Україні є Харківська область (18,7% загального обсягу імпортованої продукції в Україні). Понад 50% загального обсягу інноваційної продукції реалізують за межі України промислові підприємства 4-х областей, а саме Донецької, Запорізької, Харківської та Чернігівської. Орієнтують майже повністю на внутрішню реалізацію продукції промислові підприємства Вінницької та окупованої Луганської областей. Частка імпортованої продукції складає лише 1,3% та 0,2% загального обсягу реалізованої інноваційної продукції. Менше ніж 10% інноваційної продукції імпортують промислові підприємства Житомирської, Полтавської та Тернопільської областей [2, С. 197].

Важливу роль у веденні інноваційної діяльності відіграють фінансові можливості підприємств. Однак, у 2014 році і так недостатні обсяги фінансових коштів зменшуються у порівняно з попереднім роком на 19,5%, а саме з 9562626 тис.грн. до 7695892,3 тис.грн., що в значній мірі і є основним гальмом зниження інноваційної активності. Розглядаючи розподіл загального обсягу фінансування поміж регіонами України слід відзначити, що значна їх частка припадає на м. Київ (17%) загального обсягу фінансування в Україні. Понад 10% фінансових ресурсів зосереджено у Дніпропетровській та Вінницькій областях. Найменший обсяг фінансових коштів серед регіонів України припадає на Закарпатську (0,2%) та Рівненську області (0,15%) [2, С. 175-176].

У цілому по Україні основним джерелом фінансування інноваційної діяльності є власні кошти підприємств. З державного і місцевого бюджету і надалі не виділяються (або виділяється дуже незначна частка) коштів на підтримку інноваційних процесів в регіоні. Внаслідок нестабільності банківської системи і високих кредитних ставках, кредитні ресурси не відіграють значну роль у підтримці цих процесів.

Одним з показників активізації інноваційних діяльності та технологічного розвитку економіки загалом є кількість придбаних нових технологій в Україні та за її межами. В Україні впродовж 2005-2014 рр. кількість придбаних нових технологій збільшилась з 237 одиниць до 543 одиниць. Найвищий пік активізації цього процесу зафіксовано у 2007 році (1141 одиниця), проти, наприклад, 237 од. у 2005 році та 382 од. – у 2006 році. Серед регіонів у 2014 рр. лідерами по придбання нових технологій в Україні були промислові підприємства Сумської та Миколаївської областей. Ними придбано відповідно 105 та 88 нових технологій. Найменш активно цією діяльністю займалися промислові підприємства 7 регіонів, а саме Донецької, Закарпатської, Одеської, Чернігівської – придбано по 2 одиниці нових технологій, а Волинської та Кіровоградської – по 4 одиниці. Взагалі не долучались до цієї діяльності, окрім окупованої Луганської області, ще й Хмельницька та Черкаська області.

Нові технології промислові підприємства закупають і за межами України. Нажаль сьогодні регіони України слабо залучені до процесу міжнародного трансферу технологій. Так, більшість технологій була придбана саме в Україні, що свідчить про орієнтацію вітчизняних виробників на внутрішні розробки в основному через відсутність коштів для придбання значно дорожчих від вітчизняних аналогів нових іноземних технологій. Так, у 2014 році було придбано 117 таких технологій, проти 139 у 2013 році. Слід відзначити, що цією діяльністю займалися лише промислові підприємства 15 регіонів. Лідером у цій діяльності є Івано-Франківська область (22 одиниці) [2, С. 201]. Найбільші запозичення іноземних технологій здійснювали ті галузі промисловості, які традиційно мають досить розвинуту виробничу та наукову базу, а саме підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості, металургійні та машинобудування.

Вище наведені дані переконливо свідчать, що основною, невирішеною проблемою регіонів України і надалі залишається їх несприйнятливість до нововведень, не зважаючи на те, що для активного їх виробництва та впровадження є всі необхідні передумови, а саме: висока концентрація наукового, освітнього і виробничо-технічного потенціалу, сприятливі умови для розвитку інноваційного бізнесу та перетворення інноваційної діяльності в основне довгострокове джерело підвищення конкурентоздатності промисловості.

Поряд з стимулюючими передумовами для активізації інноваційної діяльності, низькі інноваційні можливості регіонів зумовлені незатребуваністю інноваційних рішень вітчизняною економікою; низькою інноваційною активністю підприємств; частковим розпадом вітчизняної інноваційної сфери у зв'язку з ліквідацією галузевої науки; старінням наукових кадрів і виїздом молодих дослідників за кордон; незначною кількістю конкурентоздатних інноваційних проектів; неготовністю багатьох інноваційних рішень до освоєння і передачі замовникові під ключ і ін.

Основними бар'єрами для впровадження нових технологій є недосконала законодавча база, економічна нестабільність, надмірний податковий тиск, а також відсутність коштів для фінансування інноваційних розробок, які зумовлені фінансово-економічними (наприклад, високими кредитними ставками та неспроможністю отримання довготермінових кредитів) та нормативно-правовими передумовами (недосконала податкова база, митна система тарифів та платежів). Окрім того, в Україні не створено необхідних податкових і тарифних стимулів для промислових підприємств щодо вкладення інвестицій в НДДКР і системи компенсації витрат на впровадження інновацій. Основна проблема нинішнього стану справ в інноваційній сфері, яку ніяк не вдасться вирішити, полягає і в тому, що органи влади, освіта, наука і виробництво розвиваються ізольовано один від одного. Причому сам підприємницький сектор в більшості випадків не зацікавлений в інноваціях, не зважаючи на зниження його

конкурентоспроможності. Інфраструктура створення, капіталізації і упровадження інновацій знаходиться у стадії формування, що не дає можливості задовольнити внутрішній попит на інновації. Однією з проблем є також і недостатнє інформаційне забезпечення (інноваційні технології повинні виникати на базі потреб а не нових знань). Проблема низького попиту економіки на інновації безпосередньо пов'язана також і з станом конкуренції в країні. Високий рівень монополізованості галузей промисловості, надмірні захисні бар'єри – ключова проблема, що знижує мотивацію промисловців до впровадження інновацій [3].

Інноваційний розвиток регіонів обмежений також з одного боку тим, що самі промисловці слабо мотивовані на активне введення інноваційної діяльності та широкомасштабне впровадження прогресивних технологій у виробничі процеси, з іншого боку, національна пропозиція технологічних інновацій для промислового впровадження є надзвичайно низькою. Останнє зумовлено тим, що колишня система галузевої і прикладної науки практично повністю зруйнована, а нова інфраструктура створення, капіталізації і впровадження інновацій знаходиться у стадії формування. Тому на сьогоднішній день попит промисловців на інновації задовольняється в основному імпортом, який в більшості випадків є недоступним [4].

Іншими вагомими чинниками, які перешкоджають здійсненню інновацій є великі витрати на нововведення, високий економічний ризик, тривалий термін окупності нововведень, нестача інформації про нові технології та ринки збуту, відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами та науковими установами, відсутність кваліфікованого персоналу, відсутність попиту на високотехнологічну продукцію на внутрішньому ринку через домінування галузей, орієнтованих на виробництво низькотехнологічної продукції, несприйнятливність підприємств до нововведень, недостатній рівень захисту прав інтелектуальної власності тощо. Крім того, не створено помітних податкових і тарифних стимулів для промислових підприємств по інвестиціях в НДДКР і системи компенсації витрат на впровадження інновацій.

Висновки. У цілому слід відзначити, що основною невирішеною проблемою сьогодення є низький технологічний рівень виробництва, низька інноваційна активність промислових підприємств, слабе державне фінансування інноваційних розробок, відсутність власних коштів на ведення інноваційної діяльності, а внаслідок низькі темпи та якість розвитку економіки в цілому. Для покращення ситуації в інноваційній сфері негайного вирішення потребують питання щодо: вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності; фінансового стимулювання активізації інноваційних процесів; покращення та розширення інноваційної інфраструктури; захисту прав інтелектуальної власності в інноваційній сфері; посилення взаємозв'язку між наукою і виробництвом; належного інформаційного забезпечення в напрямі збалансування попиту і пропозиції на інноваційні розробки тощо. Тобто основні зусилля як державних так і регіональних органів влади повинні бути зосереджені на всебічне стимулювання інноваційної діяльності на основі вдосконалення як фінансових так і нормативно-правових механізмів її регулювання засобами проведення ефективної інноваційної політики на місцях. Основну увагу слід зосередити також і на розробці (або удосконаленні існуючих) дієвих регіональних стратегій та програм інноваційного розвитку та усуненні інституційних перешкод для їх реалізації.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році. Статистичний збірник. — Київ.: Державна служба статистики України, 2015. — 255с
3. Столяров Б. Инновации в промышленности: модель не подошла, / Б. Столяров. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrtrudprom.ua/digest/Innovatsii_v_promishlennosti_Model_ne_podoshla

4. Федулова Л.І. Тенденції та перспективи розвитку промисловості України / Л.І. Федулова [Електронний ресурс].
Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2008_43/st_43_08.pdf